

Lumnitzer István élete és munkássága

MAROSNÉ LUGOSI MÁRTA

Lumnitzer István 1747-ben született Selmechányán. Orvosi diplomát szerzett 1777-ben Nagyszombatban. Disszertációjának címe: „De rerum Naturalium adfinitatibus inauguralis Dissertatio medico-historico-naturalis”. Pozsony város főorvosa lett, s mint ilyen működött haláláig. Ez idő alatt orvosi munkáján kívül sokat foglalkozott botanikával. Ennek eredménye az 1791-ben kiadott műve, a „Flora Posoniensis”. A disszertáció a természeti dolgok rokonságáról szóló átfogó mű, mely felöleli az ásványok, kémiai anyagok, a növények és állatok rokonságát. A részletes fejezetek után mindezen ismereteknek orvosi hasznáról ír. A Flora Posoniensis-ben a Pozsony környékén talált növényeket határozza meg Linné rendszere szerint.

Kutató szellemű és lelkiismeretes, alapos tudású ember volt. Ez jellemezte orvosi működését és tudományos munkásságát is.

Lumnitzer István 1747-ben született Selmechányán, ahol apja bányahivatalnok volt. Egyetemi tanulmányait Jénában, Halléban és Nagyszombatban végezte. Orvosi diplomát Nagyszombatban szerzett, ahol Trnka, Prandt és Winterl tanítványaként megírta 1777-ben „De rerum Naturalium

adfinitatibus” című disszertációját. Tanulmányainak befejezése után Pozsonyban telepedett le. Előbb Szentgyörgyön volt gyakorló orvos, majd pozsonyi városi főorvos lett. Itt működött 1806-ban bekövetkezett haláláig. Híres orvos, képzett botanikus volt, tagja a regensburgi botanikus társaságnak [1].

Mint városi, fizikus feladata volt a gyógyszerár-vizsgálat is. Ezt igen lelkiismeretes és körültekintően végezte kollégájához, Huszty Zakariás-hoz hasonlóan. Mindketten kidolgoztak egy-egy alapvizsgálati formulát, mely kiterjedt a segédkönyvek, taxák felülbírálatára, defektus és kontókönyvek bevezetésére, mérlegek kontrolljára, olyan gyógyszerek eltávolítására, melyek a tudomány állásának már nem feleltek meg. A helytartótanács előbb Huszty formuláját fogadta el és tette Pozsonyban és egész Magyarországon hivatalossá; de hamarosan ezután, öt hónap múlva, 1786 július 25-én Lumnitzer István vizitációs protokollját állapította meg hivatalos mintának [2].

Érdekes témájú és átfogó jellegű disszertációján kívül egy nagyobb műve jelent meg, a „Flora Posoniensis” 1791-ben. Ez a műve tette őt hírnévessé.

Célom e két munka ismertetése és méltatása, valamint ezeken keresztül Lumnitzer Istvánnak, az embernek a bemutatása.

A disszertáció összefoglaló mű a természeti dolgok rokonságáról, mely felöleli az ásványok, kémiai anyagok, a növények és állatok rokonságát. Bevezetőjében ír ennek az összegezésnek a céljáról: „A természeti dolgok rokonságáról döntöttem keveset előadni, amelytől a természetnek megismerése és a Materia Medica tökéletes ismerete függ.” Mit is ért a szerző a dolgok rokonságán? „A rokonság a teremtett dolgokban az a harmonikus összhang, amely valamelyik egyedét inkább az egyikhez, mint a másikhoz teszi hasonlóvá.”

Ezt a hasonlóságot vagy rokonságot habituális és analitikus vizsgálatokkal lehet megállapítani. A habituális a külső megjelenés, forma, jellemző méret és számadatok szerint különbözteti meg, vagy hasonlítja egymáshoz a köveket, a növényeket és állatokat. Az analitika az egyedek belső szerkezetét kutatja, pl. a növényeknél a szirmok, porzók helyzetét, a virág, termés szerkezetét, az élettartamot és a szaporodás módját. Állatoknál a belső részek szerkezetét, ártalmatlan vagy mérges tulajdonságukat, megkülönbözteti a tojással szaporodót az élveszülőtől, a méreggel vagy mással védekezőt a fegyvertelenektől.

A rokonság kétféle módon kapcsolja össze a dolgokat, láncosan vagy hálósan. A láncos rokonság előrehaladó, egymásból logikusan következik a fejlődés; a hálósánál labirintusszerű, amit átlátni nem könnyű és nem is mindig lehet.

Megállapítja, hogy a természet nem tesz ugrásokat, hanem rokonság van a rendek, osztályok, nemek, fajok között és átmenet a kövek, növények, állatok között is. Így pl. „a kéregzúzmóknak az a neme, amely a finom kövecses földhöz hasonlít és a véletlenül különböző testekre került hím-por összekapcsolja a földeket a növényekkel, a tremella (kotsón) a növényeket az ázalag állatokkal; hasonlóképpen egyesíti az arsenicum a sókat a fémekkel, a méz a földeket a sókkal; a növényvilágban a füvek rokonok a liliumokkal; az állatvilágban az ázalagok rokonok a gilisztákkal, azok a csigákkal, majd a porcos halak összekötik a halakat a kétéltűekkel; a Lemur rokon a majommal, a majom az emberrel.”

Jóllehet, a XVIII. század második felében már több kutató munkájában felcsillan az evolúció, az élővilág fejlődésének gondolata, de az első átfogó mű, amelyben az pontos megfogalmazásban megjelent, csak 1809-ben látott napvilágot, harminékét évvel később, hogy *Lumnitzer* a rokonsági gondolatát kifejtette és volt bátorsága leírni, hogy az ember a majommal rokon.

A következő fejezetekben részletesen ír a kövek, a növények és az állatok rokonságáról.

A disszertáció utolsó fejezete e rokonsági ismeretek hasznáról szól, mégpedig elsősorban az orvoslásban. Megállapítja itt azt, hogy az egymással rokon anyagok körülbelül hasonló módon viselkednek az emberi szervezetben. Így pl. a földek, amelyek nem oldódnak vízben és folyadékokban, a szervezetben sem oldódnak és csak súlyukkal vagy durva felületükkel hatnak. Azután a semleges sók általában oldják a besűrűsödött nyákot és kiküszöbölik a megrekedt szennyet a szervezetből. A középső földsókat általában diuretikus és enyhe hashajtó hatásúak. A fém sók mindig erős durva hatásúak és többnyire halált okozók.

A növényeknél is azok, amelyek egy természetes fajba tartoznak, gyógyító hatásban is többnyire megegyeznek. Így a *Columniferák* mind enyhítők, s *Solanaceák* kábító hatásúak, az *Umbelliferák* majdnem mind izgatók, diuretikusok és izzasztók. A keserű növények erősítők, a savanyúak gyulladáscsökkentők, az enyhén alkalikusak savlekötők, a sósak oldók, a nyákosak enyhítők, az aromásak idegerősítők, az andorítóak hánytatók. Végül megállapítja, hogy az anyagok és növények gazdasági és orvosi haszna igazán csak a jövőben fog kiderülni. De ezt nem szabad a véletlenre bízni, hanem szorgalmasan kutatni kell és minden erővel vizsgálni a teremtett dolgokat, hogy azok hatásait feltárva az emberiségnek érdekét elősegítsék.

A másik műve a „*Flora Posoniensis*”. Ezt a művét is latinul írta, amit az előszóban így indokol meg: „Latin nyelven írtam, nemcsak azért, mivel ez a botanikai kifejezésekhez a legalkalmasabb, hanem mert az én hazámban az mintha honi nyelv lenne.” Ebben 1008 db virágos növényt ír le, amelyeket Pozsony környékén talált, és 285 db virágtalant is. Nagy jelentőségű mű volt ez abban az időben, hiszen annak a vidéknek a flórájáról *Clusius* óta nem írt senki. Az előszóban utal is erre: „Valóban nem csekély örömökre szolgált kétszáz évi szünet után ugyanazokon a helyeken

felfedezni sok növényt, amelyekről az az élesen látó botanikus az Antwerpenben 1583-ban kiadott *Stirpiumában* megemlékezik.”

Főntosnak tartja a botanika művelését és a természet tanulmányozását, amit Európában sokan szorgalmasan meg is tesznek „Egyedül Magyarországon, ebben a tágas és a természet különböző ajándékaiban annyira bővelkedő birodalomban, a növényeknek ezt a legnemesebb tudományát restebben művelték, jóllehet ennek jeles haszna lenne mind az orvosi dolgokban, mind kiváltképpen a házi gyógyításban.”

Megemlíti, hogy megjelent ugyan 1774-ben Nagyszombatban egy disszertáció, *Horvátovszky* *Flora Tyrnaviensise*, de ez a kis munka a növényeknek csak 12 seregét foglalja össze, nem közöl szinonimákat, se származási helyeket. Úgy ítéli, hogy ez csupán egy elkezdett feljegyzése azoknak a növényeknek, amelyek a nagyszombati egyetem botanikus kertjében abban az időben előfordultak. Mentegeti magát, hogy Pozsony határának bizonyára nem minden növényét írta le, de orvosi gyakorlata nem engedte messzebbre távozni a városból és 3—4 óránál tovább távol lenni. A növényeket *Linnée* szerint rendezte, megjelölte származási helyüket és helyenként szinonimákat is írt. A felsorolt növényeknek a latin névén kívül megadta a magyar, német és szlovák nevét is. Az előző végén köszönetet mond *Hedwig János*nak, a híres lipcsei egyetemi tanárnak, hogy nemcsak a moháit határozta meg, hanem kegyesen gondoskodott a mű kinyomtatásáról is. Ebben a műben írja le az általa felfedezett növényt, a *Smyrnium perfoliatum*-ot, mely a dévényi Kogel-hegyen tenyészett.

A Floráért *Lumnitzer István II. Ferenc* császártól 12 aranyt nyomó érmet kapott „*Pietate et concordia*” felirással [1].

Lumnitzer István kutató szellemű ember volt. Ami szabadidőt engedett neki orvosi gyakorlata, a pozsonyi flóra felkutatására fordította. A kutatás szükségességére felhívta a figyelmet már disszertációjában, tehát fiatal emberként, és ezt saját magára értette elsősorban. Megmutatta, hogy gyakorló orvosként is lehet, sőt kell is nyitott szemmel járni, tapasztalatokat gyűjteni és összegezni. Kora szellemének megfelelően elsősorban a növények megismerésétől várta a *Materia medica* gyarapítását. Az ifjúságnak a kutatómunkára való nevelését, a természettudományok iránti érdeklődésnek a felkeltését egyik fontos céljának tekintette. A pozsonyi tanuló ifjúságot gyakran elvitte magával botanikai kirándulásaira és közben oktatta őket kedvenc tudományára [1]. Mind kutató, mind orvosi munkájára jellemző volt a lelkiismeretesség. Azt írja disszertációjában: „Semminek, ha mégoly kicsi is, nem szabad elkerülnie a botanikus figyelmét. Mert nem elegendő a növények igazi megismeréséhez azoknak nevét emlékezetben tartani, vagy a virág és gyümölcs részeinek számából meghatározni az egyedeket, hanem minden egyéb is tűnjék fel a növény eredetétől a teljesen érett termésig.”

A botanika kortárs-tudósaival állandó összeköttetésben állt, s a tőlük kapott növényeket a talaj tulajdonságaira való tekintettel különböző kertek-

ben ápoltatta. A tudományos világ a botanikában szerzett érdemei elismerésül egy kelet-indiai növényt *Dianthus Lumnitzeri* névvel nevezett el. Kitűnő növénygyűjteménye volt, mely halála után a pozsonyi Nemzeti Múzeum birtokába került [1].

Mint orvos is lelkiismeretes és kötelességtudó volt. Hiszen szenvedéllyel űzött kutatói munkája sem távolíthatta el 3—4 óránál hosszabb időre a várostól, hogy beteget szűkség esetén időben megtalálják. Mint gyógyszerértellenőrző főorvos nem elégedett meg a formális és elnéző vizsgálati módszerrel, hanem körültekintő és mindenre kiterjedő vizsgálati protokollt dolgozott ki és ennek megfelelően járt is el [2]. A francia háború alatt, súlyos járványveszélyben vállalta a kórházi szolgálatot. A tifuszt végül ő is megkapta és ennek lett viszonylag fiatalon, 59 évesen áldozatává. Kutatói szelme és tehetsége nem veszett el korai halálával. Utódai között több nagy tehetségű orvos volt és van, akik a nemzetnek és az orvosi társadalomnak büszkeségei.

IRODALOM

1. Pozsony és környéke. Pozsony 1865. — 2. *N. Duka Zólyomi*: Z. G. Huszty, Mitbegründer der modernen Sozialhygiene. — 3. *Lumnitzer István*: De rerum Naturalium adfinitatibus inauguralis Dissertatio medico-historico-naturalis. — 4. *Lumnitzer István*: Flora Posoniensis. Lipese 1791.

Érkezett: 1979. XI. 2.

М. Лугоши - Маросице: Жизнь и работа Иштвана Люмницера

Иштван Люмницер родился в 1747 г. в Шельмцбанье. Диплом врача получил в 1777 г. в Надьсомбате. Название его диссертации: „*De rerum Naturalium adfinitatibus inauguralis Dissertatio medico-historico-naturalis*“. Он стал главным врачом города Пожонь, и оставался в этой должности до самой смерти. Кроме врачебной деятельности, он много занимался в это время ботаникой, результатом чего явилась книга, изданная в 1791 г. под названием „*Flora Posoniensis*“. Его диссертация — это универсальное произведение, говорящее о родстве природных вещей, включающее родство минералов, химических веществ, растений и животных. После подробных глав он пишет о медицинском применении всех этих знаний. В „*Flora Posoniensis*“ он определяет растения, найденные в окрестностях Пожонь, по системе Линнея.

Это был добросовестный человек с пытливым умом, основательными знаниями. Эти черты характеризовали его врачебную работу и научную деятельность.

M. Maros neé Lugosi: *Career and work of István Lumnitzer*

I. Lumnitzer, born in Selmecbánya in 1747, graduated as M. D. in Nagyszombat in 1777. The title of his M. D.

dissertation was: „*De rerum naturalium adfinitatibus inauguralis — Dissertatio medico-historico-naturalis*“. As Chief Physician of the City of Pozsony, in addition to his proper medical activity, he was working on the field of botanics as well, and issued in 1791 a comprehensive study about the „*Flora Posoniensis*“. In the extensive inaugural dissertation, in addition to chapters discussing the natural relationships of minerals, chemicals, plants and animals, the medical usefulness of all of them is evaluated as well, however in „*Flora Posoniensis*“ the flora of the countryside around Pozsony are determined according to Linné's system. Both related works have been highly appreciated from the pharmaceutical aspects as well as from the medical one.

M. Lugosi-Maros: *Das Leben und Wirken des István Lumnitzer*

István Lumnitzer wurde im Jahre 1747 in Selmecbánya geboren. Das Ärzte-Diplom hat er im Jahre 1777 in Selmecbánya erworben. Titel seiner Dissertation: „*De rerum Naturalium adfinitatibus inauguralis Dissertatio medico-naturalis*“. Er wurde Chefarzt der Stadt Pozsony und als solcher war er bis zu seinem Tode tätig. Während dieser Zeit hat er sich ausser seiner Arbeit als Arzt, sehr viel mit Botanik beschäftigt. Das Ergebnis dieser Tätigkeit war die im Jahre 1791 erfolgte Publikation seiner Arbeit: „*Flora Posoniensis*“. Die Dissertation ist ein umfassendes Werk über die Verwandtschaft der natürlichen Dinge, das die Verwandtschaft der Minerale, chemischer Stoffe, der Pflanzen und Tiere erfasst. Nach den ausführlichen Abschnitten schreibt er über den medizinischen Nutzen all dieser Kenntnisse. In der *Flora Posoniensis* bestimmt er die in der Umgebung von Pozsony (Bratislava) gefundenen Pflanzen nach Linné's System.

Er war ein gewissenhafter Mensch mit gründlichem Wissen und Forschungssinn. Dies charakterisierte seine ärztliche Tätigkeit und auch sein wissenschaftliches Wirken.

* *Resumo en Esperanto:*

Marosné M. Lugosi: *La vivo kaj verkoj de István Lumnitzer*

István Lumnitzer naskiĝis en la jaro 1747 en Selmecbánya. La kuracistan diplomon li akiris en 1777 en Nagyszombat. La titolo de lia disertaĵo estas: „*De rerum Naturalium adfinitatibus inauguralis Dissertatio medico-historico-naturalis*“. Li firiĝis urba ĉefkuracisto de Pozsony, kaj li funkciis kiel ĉefkuracisto ĝis la fino de sia vivo. Dum tiu tempo krom sia kuracista laboro li multe okupiĝis pri la botaniko. Ties rezulto estas lia verko eldonita en 1791 sub titolo „*Flora Posoniensis*“. La disertaĵo estas (irkaŭtena verko pri la parenceco de la naturaj objektoj: pri tio de la mineraloj, kemiaj materioj, kreskaĵoj kaj animaloj. Post la detalaj ĉapitroj li skribas pri la medicina utilo de ĉiuj ĉi konoj. En la *Flora posoniensis* li determinas la kreskaĵojn trovitajn en la ĉirkaŭo de Pozsony — laŭ sistemo de Linné. Li estis konscia homo havanta exploreman spiriton kun solida erudicio. Tio karakterizis kaj lian kuracistan funkciadon kaj liajn sciajn verkojn.